

Регионално и пространствено развитие на градовете в Северозападен район

**Соня Докова, Георги Николов,
Николай Цонков, Елка Василева,
Георги Цолов, Камен Петров,
Цветелина Берберова-Вълчева***

Резюме: Процесът на териториално и социално-икономическо развитие на градовете в България и сближаването им е особено важен въпрос в контекста на членството ни в ЕС. Обективният анализ показва, че голяма част от градовете силно изостават в своето развитие. Селщината система в България е с нарушен баланс. Средните по размер градски центрове с население между 30 000 и 100 000 души се развиват бавно, като социално-икономическите условия в тях по-скоро се влошават. Ето защо е важно да се анализира пространственото развитие на средните по големина градове в най-изостаналия район в България – Северозападен район. Така ще се идентифицират проблемите в пространственото и регионалното развитие на изследваните градски центрове с цел да се очертаят възможностите за тяхното развитие. Из-

* Соня Докова е доктор, дългогодишен професор в катедра „Регионално развитие“ на УНСС; Георги Николов е доктор, доцент в катедра „Регионално развитие“ на УНСС; Николай Цонков е доктор, доцент в катедра „Регионално развитие“ на УНСС; Елка Василева е доктор, главен асистент в катедра „Регионално развитие“ на УНСС; Георги Цолов е доктор, асистент в катедра „Регионално развитие“ на УНСС; Камен Петров е доктор, доцент в катедра „Регионално развитие“ на УНСС; Цветелина Берберова-Вълчева е доктор, асистент в катедра „Регионално развитие“ на УНСС.

следването на средните по размер градове ще се осъществи по избрани социално-икономически показатели, състояние на инфраструктурата, състояние на градската икономика и териториалното и регионално развитие, в съответствие с актуалните стратегически документи за регионално и местно развитие.

Ключови думи: градове, развитие, територия, планове.

JEL: R10.

Увод

Градското развитие през последните 50-60 години е пряко свързано с процеса на урбанизиране на територията както в България, така и в света като цяло. Този процес е свързан с икономическото планиране на градовете. По този начин малките и средно големи градове в границите 30 000-100 000 души са гръбнак на развитието на регионите и доброто икономическо състояние на териториите в българските райони. Градовете са генератор за реализиране на икономически растеж в определена територия. Икономическото развитие на градовете е свързано с урбанизацията. Ето защо те стават важни от гледна точка на градското планиране и използване на прилежащата им територия за труд, отдих, възстановяване. Тази тенденция се засилва днес в контекста на ограничените икономически и социални ресурси. Съвременните

малки и големи градове в България са изправени пред множество проблеми, свързани с поддържането на техните административни, икономически, социални, културни и други функции. Важно е да се открият основните проблеми в градското планиране, развитие и състояние на икономическата, социалната и екологичната инфраструктура.

Основната цел на разработката е да се изведат основните тенденции и потенциал за регионално и пространствено развитие на средните по големина общини (с население от 30 000 до 100 000 души) в Северозападен (Видин, Враца, Монтана и Ловеч).

Актуалността се състои в това да се изследва регионалното и пространственото развитие на средните градски центрове, с цел да се очертаят насоките за преодоляване на неравномерното развитие на селищната система и социално-икономическите условия.

В рамките на настоящото изследване авторите ще проверят следните работни хипотези:

- Първо, стратегическите документи сами по себе си не осигуряват благоприятна правна, организационна, икономическа и социална среда за регионално и пространствено развитие на градовете с население от 30 000 до 100 000 души.
- Второ, силното изоставане на средните по размер градове води до общо задълбочаване на социално-икономическите диспропорции в българските райони.
- Трето, потенциалът на средните градове към момента остава неизползван, което е съществена пречка пред регионалното и пространственото им развитие.

Обект на изследването са градските центрове с население от 30 000 до 100 000 души в Северозападен район за планиране.

Предмет на изследването е процесът на регионално и пространствено развитие на средните по големина градове в Северозападния район за планиране.

В процеса на изследване се предвижда да бъде събрана и анализирана значителна

по обем информация, свързана с градското развитие на средните общини с население между 30 000 и 100 000 души в посочения район. Използвайки сравнителен анализ на стратегическата рамка за регионално и пространствено развитие на изследваните общински центрове, се прави пространствената характеристика на изследваните общини в Северозападен район.

Процесите на световно равнище, имащи локално проявление, се отличават с комплексност. Затова е необходимо възникващите предизвикателства да бъдат решавани с помощта на интегрирания подход. Интегрираният, комплексността, интензивността са основни характеристики на градското развитие. Това разбиране за политиката е заложено в европейската кохезионна и конвергентна политика.

1. Социално-икономическа характеристика на градовете от Северозападен район

Северозападен район (СЗР) е част от района от ниво 1 (NUTS 1) „Северна и Югоизточна България“. Граничи на север с Република Румъния и на запад с Република Сърбия, на изток със Северен централен район и на юг с Южен централен и Югозападен район. Наличието на общи граници с две държави, едната от които – Румъния, член на Европейския съюз, предоставя добри възможности за засилване на транспортно-комуникационните функции на района, неговата вътрешна свързаност и интегрираността му с останалите части на националното пространство.

Областите, които формират Северозападен район, са Видин, Враца, Монтана, Ловеч и Плевен (ниво NUTS 3). Площта на района е 19 070 кв. км, съставляваща 17.18% от територията на страната. В него има 628 населени места, обединени в 51 общини, 45 града и 583 села (Регионален план за развитие на Северозападен район 2014-2020).

Икономическо развитие

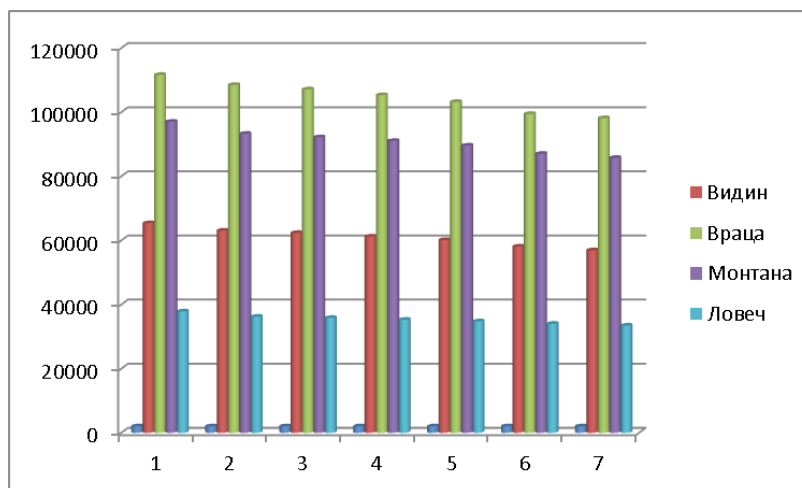
Развитието на транспортните връзки в района се определя от благоприятното географско положение на СЗР спрямо плавателния път на река Дунав (общоевропейски транспортен коридор №VII) и преминаващото през територията му общеевропейски транспортен коридор №IV. Река Дунав е единственият вътрешен воден път в България. Нейното значение за развитието на интермодалния транспорт в страната се обуславя от ролята ѝ в „основната“ TEN-T мрежа, както и от Стратегията на ЕС за Дунавския регион. Речните пристанища за обществен транспорт от национално значение по река Дунав са пристанищата Видин, Лом и Русе, като пристанища Видин и Русе са част от „основната“ TEN-T мрежа (коридори VII и IX). Пристанище Лом е второто по големина дунавско пристанище в България, като изградената инфраструктура осигурява най-късата директна сухоземна връзка Лом–Солун. Пристанище Видин експлоатира четири пристанищни терминала. Посредством моста и фериботния комплекс в Оряхово, районът се свързва с транспортната система на Румъния, а оттам – с Централна и Източна Европа. По река Дунав и плавателния канал Рейн-Майн-Дунав районът и страната се свързват със Западна Европа.

За да придобием най-обща представа за състоянието в градовете, трябва да бъдат анализирани демографските данни. Броят на населението е основният компонент, който се използва (фигура 1).

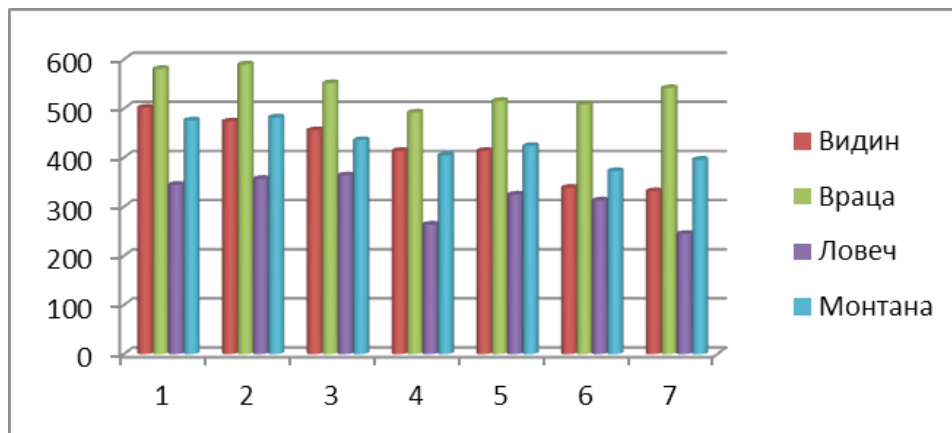
Наблюдава се спад в населението, като най-много е намаляло населението в Враца и Монтана с над 10 000 души за разглеждания период. Продължава процесът на оставяне на населението.

Монтана се характеризира като община с гъстота на населението 73,98 г/кв.км. Разпределението на градско и селско население е както следва: в града живеят 40 293 души и 9 702 души в селата, което показва над 80,5% градско население. Характерно както за общината, така и за страната, е нарастването на градското население за сметка на населението, живеещо в селата. Тази тенденция се дължи на вътрешни миграции от селата и по-малките градове към по-големите селища и най-вече към областните центрове.

Ловеч се характеризира като община с гъстота на населението 48,52 г/кв.км при средна стойност за страната 64.88 г/кв.км. В града живее над 80% от населението. Враца се характеризира като община с гъстота на населението 100,00 г/кв.км. В града живее над 80% от населението (фигура 2).



Фигура 1. Население за периода 2010-2016 г. по данни на НСИ



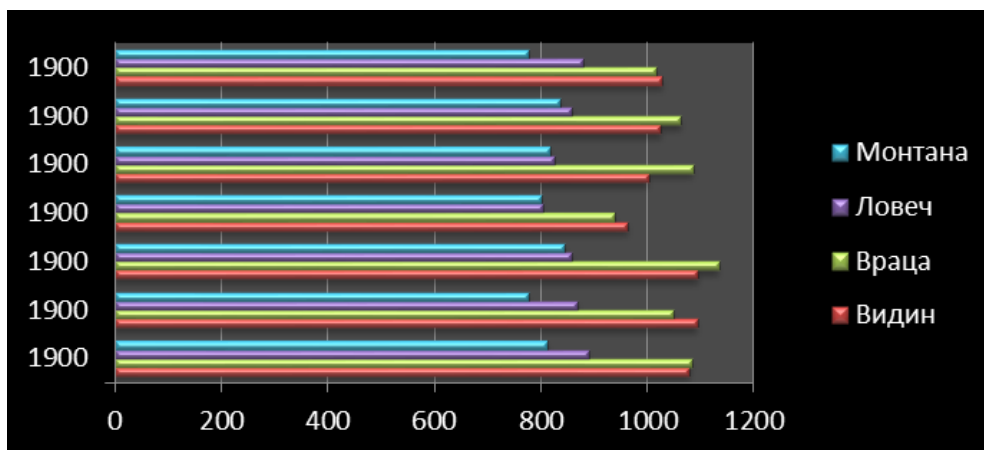
Фигура 2. Раждаемост по години, по данни на НСИ

Раждаемостта във всички градове намалява. Най-сериозен спад в раждаемостта се забелязва във Видин. Ловеч също има спад в броя на живородените деца. Най-малко е намалението на децата, родени във Враца. Раждаемостта през 2014 г. в община Монтана е 424 души, като се увеличава с 19 души спрямо предходната година. Раждаемостта през 2014 г. в община Видин е 325 души, като намалява с 120 души спрямо 2005 г. В общината се наблюдава тенденция на постоянно намаление на раждаемостта (фигура 3).

Смъртността за разглеждания период запазва високи нива, въпреки че има

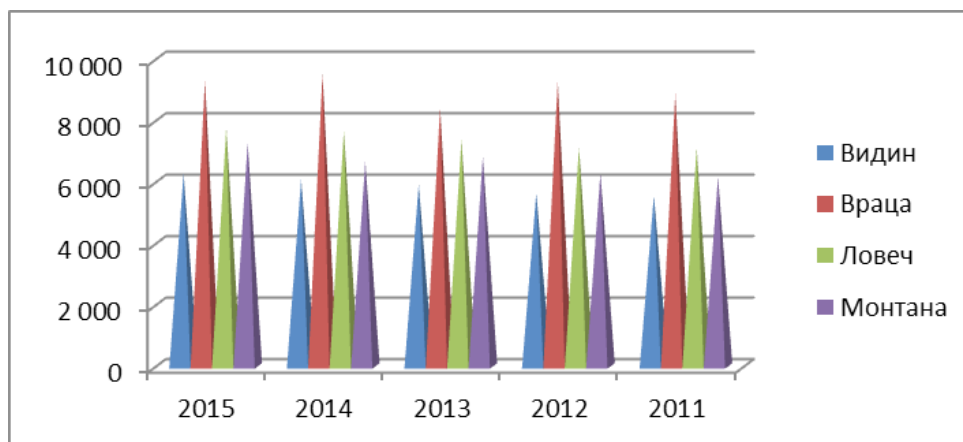
тенденция към намаляване. Смъртността в община Монтана е 817 души в края на 2014 г., в сравнение с 812 души през 2007 г.

За Монтана основно значение имат детерминанти като: ниската раждаемост, високата смъртност, ниската средна продължителност на живота, както и миграционните потоци. Силно влошената възрастова структура на населението е резултат от отрицателния естествен прираст и миграцията на хора в трудоспособна възраст извън Монтана (фигура 4).



Фигура 3. Смъртност по години, по данни на НСИ

Икономическо развитие



Фигура 4. БВП на човек от населението, лв.

Враца е областта с най-висок брутен вътрешен продукт на глава от населението от всички области и общини в района за 2014 г. – 9 494 лв. През 2014 г. кризата на пазара на труда в областта се задълбочава. Средногодишният коефициент на безработица се повишава с 3.2 процентни пункта, достига 18.1% и безработицата в областта е по-висока от средната за страната (11.4%), а средногодишната заетост остава ниска – 39.5% при населението на възраст над 15 години. През 2014 г. средногодишният доход на лице от домакинството във Враца е 4 234 лв., което е със 126 лв. повече от 2013 г.

Нисък е темпът на нарастване на БВП на човек в област Видин – от 3 935 лв. през 2005 г. се покачва само с 1 630 лв. до 5 565 лв. през 2014 г., което е свързано преди всичко с намаляването на производството и затварянето на големи предприятия в химическата, машиностроителната и преработващата промишленост, със слабата експортна насоченост на предприятията, малкият обем на инвестициите, незадоволителното състояние на техническата инфраструктура, неблагоприятните демографски тенденции, несъответствието на професионалната квалификация на реалните потребности на пазара на труда и др.

Брутният вътрешен продукт на човек от населението в област Ловеч за 2014 г. е 7 635 лв. и нарастването спрямо предходната година е с 318 лв. Ситуацията на пазара на труда продължава да се влошава, като основен фактор за това е преустановяването на дейността на автомобилния завод Great Wall, базиран в Ловеч. Областта е с най-нисък средногодишен доход на лице от домакинството в СЗР. Наблюдава се бавен темп на нарастване и увеличението за периода 2013-2014 г. е с 654 лв., като нивото им през 2014 г. е 3 788 лв. на човек при средно 4 813 лв. за страната.

БВП на глава от населението в област Монтана се характеризира с темп на нарастване – през 2005 г. стойността е 3 934 лв., като се увеличава с 2 677 лв. до 6 611 лв. през 2014 г. Кризата на пазара на труда продължава да се задълбочава. Средногодишният коефициент на безработица се увеличава през последните години и достига 16.7% за 2013 г., като спрямо 2014 г. се наблюдава минимален спад с 0.4 процентни пункта или 16.3%. Коефициентът на заетост на населението над 15 години спада след 2008 г. и достига до 39.0% за 2013 г., като през 2014 г. се наблюдава увеличение с 2 процентни пункта или 41%. В резултат на това, растежът на доходите е с 841 лв. повече спрямо 2013 г.

Средногодишният доход на лице от домакинството в областта през 2014 г. възлиза на 4 117 лв. при средно ниво за страната от 4 813 лв. Инвестиционната активност на предприятията е слаба (Годишен доклад за наблюдение на изпълнението на Регионалния план за развитие на Северозападен район (2014-2020) за 2015 г.).

Увеличаването на БВП на глава от населението в област **Видин** влияе и върху икономическите показатели в общината, което се доказва от повишаването на нетните приходи от продажби на глава от населението до 9 626 лв. спрямо 6 776 лв. през 2005 г. Тенденцията на повишаване се наблюдава и при произведената продукция на глава от населението във Видин. Броят на регистрираните фирми във Видин намалява за разглеждания период, като в края на 2015 г. те са 2 273, което е намаление с 3,8% спрямо 2008 г. Забелязва се постепенно увеличение на финансовите средства на общината. Държавната субсидия в бюджета на Видин расте – през 2015 г. е в размер на 16,966 млн. лв., като се увеличава спрямо 2005 г., когато е 5,142 млн. лв. Същевременно, данъчните и неданъчни приходи в бюджета от 5,072 млн. лв. през 2015 г. намаляват спрямо 6,015 млн. лева през 2005 г. Капиталовите разходи в бюджета също постоянно нарастват за разглеждания период, като през 2015 г. те са 765 500 лв. спрямо 473 600 лв. през 2007 г. Тези данни намират пряк израз в увеличаването на размера на бюджета на Видин, който през 2015 г. е на стойност 35,203 млн. лв. при 20,807 млн. лв. през 2005 г., която е 6 469 лв. за 2014 г. при стойност 4 791 лв. през 2008 г. Съществено се увеличава и размерът на бюджета на глава от населението, в това число субсидията, собствените средства и капиталовите разходи в бюджета на човек. Приходите в бюджета на общината на човек, изразени чрез бюджетните средства на човек, се увеличават от 315,189 лв. през 2006 г. до 597,273 лв. през 2015 г. Субсидията от дър-

жавата в бюджета на община Видин на човек се повишава от 70,98 лв. през 2006 г. до 272 лв. през 2015 г. Собствените средства в бюджета на общината на човек се увеличават от 110 лв. през 2006 г. до 156 лв. през 2014 г. Капиталовите разходи на човек в общината започват в началото на периода от 6 лв. на човек, като достигат 12,98 лв. през 2015 г. За периода 2005-2015 г. във Видин са усвоени над 58 млн. лв. За същия период в общината са влезли 141 633 300 лв. Дълготрайните материални активи намаляват в периода 2005-2015 г., като в началото са били 317 464 000 лв., а през 2015 г. достигат 290 831 000 лв. Европейските средства на глава от населението се изменят, като през 2009 г. те са минимално 439 лв. на човек, а през 2014 г. – 184 лева.

Враца е областта с най-висок брутен вътрешен продукт на глава от населението от всички области и общини в района за 2014 г. – 9 494 лв. През 2014 г. кризата на пазара на труда в областта се задълбочава. Средногодишният коефициент на безработица се повишава с 3.2 процентни пункта, достига 18.1% и безработицата в областта е по-висока от средната за страната (11.4%), а средногодишната заетост остава ниска – 39.5% при населението на възраст над 15 години. През 2014 г. средногодишният доход на лице от домакинството във Враца е 4 234 лв., което е със 126 лв. повече от 2013 г.

Броят на регистрираните фирми във Враца се увеличава за разглеждания период, като в края на 2015 г. те са 3 208, което е повишение с 5,0% спрямо 2008 г. Въпреки това, тази тенденция не се потвърждава от динамиката в показателите нетни приходи от продажби и произведена продукция в общината. През периода се наблюдава колебание в развитието на показателя произведена продукция, като през 2008 г. стойността му е 773,097 млн. лв., докато през 2015 г. той е 695,233 млн. лв. Намалението е с близо 11,1% за разглеждания период. Отнесен към населението, показателят нараства, като

Икономическо развитие

през 2008 г. той е 10 098 лв. на човек при стойност 10 232 лв. през 2015 г. Този факт се обяснява с намалението в броя на населението на общината при запазване на относително същата икономическа конюнктура. Същевременно, нетните приходи от продажби поддържат постоянно равнище, като през 2008 г. стойността е 969,413 млн. лв., а през 2015 г. – 952,634 млн. лв., което е намаление в рамките на около 2%. Същевременно, нетните приходи на човек в община Враца през 2008 г. са достигали 12 662 лв., като през 2015 г. се увеличават на 14 020 лв. на човек.

Наблюдава се увеличение на финансовите средства на общината. Държавната субсидия в бюджета на Враца расте, като през 2015 г. е в размер на 35,203 млн. лв., увеличавайки се спрямо 2005 г., когато е 6,875 млн. лв. Държавната субсидия на човек в общината също се покачва, като през 2005 г. тя е 72,46 лв. на глава от населението, а през 2015 г. достига 350,156 лв. Същевременно, данъчните и неданъчните приходи в бюджета от 12,331 млн. лева през 2015 г. се увеличават спрямо 10,475 млн. лева през 2007 г. Те също така нарастват и отнесени към населението, като към 2015 г. възлизат на 181,49 лв. на човек при 72,82 лв. към 31.12.2005 г. Капиталовите разходи в бюджета също постоянно нарастват за разглеждания период, като през 2015 г. те са 822 100 лева спрямо 470 500 лева през 2005 г. Същевременно, капиталовите разходи на човек през 2006 г. са само 9,48 лв., като се покачват до 12,09 лв. на глава от населението. Тези данни намират пряк израз в увеличаването на размера на бюджета на Враца, който през 2015 г. е на стойност 35,203 млн. лева при 24,219 млн. лева през 2005 г. общите приходи, изразени чрез общинския бюджет на човек, през 2015 г. достигат 518 лв. в сравнение с 2005 г., когато са 255 лв.

За разглеждания период прави впечатление, че има висок дял на привлечените европейски средства по отделните оперативни програми. Стойността е по-висока поради изпълнявания голям по обем на средствата

проект за модернизиране и рехабилитиране на водната и канализационна мрежа в общината. Същевременно, преките чуждестранни инвестиции липсват в първите години от анализирания период. Към края на 2015 г. преките чуждестранни инвестиции възлизат на 79 128 500 лв. в общината, като тази стойност е по-ниска в сравнение със стойностите от 2010 г., когато са достигнали 136 707 100 лв. За периода 2005-2015 г. във Видин са усвоени над 151 млн. лв. европейски средства. Дълготрайните материални активи намаляват в периода 2005-2015 г., като в началото са били 633 111 000 лв., а през 2015 г. достигат 528 228 000 лв. Европейските средства на глава от населението се изменят, като през 2009 г. те са 234 лв. на човек, а през 2015 г. – 331 лв. Преките чуждестранни инвестиции за периода са в размер над 600 млн. евро.

Ловеч

Броят на регистрираните фирми в Ловеч намалява за разглеждания период, като в края на 2015 г. те са 2 018, което е намаление с 7,5% спрямо 2008 г. Същевременно се наблюдава тенденцията на повишаване на производената продукция в общината. Същевременно, нетните приходи от продажби в началото на периода се понижават, след което нарастват малко над нивото от 2008 г. Това се дължи най-вече на намалението в броя на населението, което повишава равнището на показателите. Нетните приходи от продажби за Ловеч за 2015 г. са в размер на 1 030,040 млн. лв. спрямо 1 029,361 млн. лв. за 2005 г. Наблюдава се колебание в този показател, като през периода виждаме както намаление, така и увеличение на стойността на произведения продукт. Данните показват покачване с близо 3,3% на приходите от продажби за 2015 г. спрямо предходната година. За целия период е налице възстановяване на стойностите от 2008 г. По отношение на показателя произведена продукция, който възлиза на стойност 683,723 млн. лв. за 2015 г., се наблюдава увеличение с близо 17% спрямо

2008 г. Отнасяйки тези показатели към брой на населението, може да се направи изводът, че произведената продукция на човек в Ловеч нараства, като през 2005 г. е 10 405 лв., а през 2015 г. достига 14 895 лв. на човек. Същата тенденция се забелязва и при нетните приходи от продажби на човек, където за 2015 г. регистрираме 22 440 лв. в сравнение с 2005 г. – 18 833 лв. на човек.

Забелязва се постепенно увеличение на финансовите средства на общината. Държавната субсидия в бюджета на Ловеч расте, като през 2015 г. е в размер на 14,865 млн. лв., като се увеличава спрямо 2005 г., когато е 7,390 млн. лв. Същевременно, данъчните и неданъчните приходи в бюджета в размер на 6,922 млн. лв. през 2005 г. се увеличават в сравнение с 8,373 млн. лв. през 2015 г. Капиталовите разходи в бюджета силно варират, като през 2015 г. те са 1 056 100 лв. спрямо 1 884 900 лв. през 2005 г.; в същото време през 2007 г. и 2010 г. те надхвърлят 2 000 000 лв. Тези данни намират пряк израз в увеличаването на размера на бюджета на Ловеч, който през 2015 г. е на стойност 29,464 млн. лв. при 20,869 млн. лв. през 2005 г.

Съществено се увеличава и размерът на бюджета на глава от населението, в това число субсидията, собствените средства и капиталовите разходи в бюджета на човек. Приходите в бюджета на общината на човек, изразени чрез бюджетните средства на човек, се увеличават от 377,93 лв. през 2005 г. до 641,91 лв. през 2015 г. Субсидията от държавата в бюджета на община Ловеч на човек се повишава от 108 лв. през 2006 г. до 323 лв. през 2015 г. Собствените средства в бюджета на общината на човек се увеличават от 126,65 лв. през 2008 г. до 182 лв. през 2015 г. Капиталовите разходи на човек в общината започват в началото на периода от 8,34 лв. на човек през 2006 г., като достигат 23 лв. през 2015 г.

За периода 2005-2015 г. в Ловеч са усвоени европейски средства в размер на 50 318

390 лв. Дълготрайните материални активи се увеличават в периода 2005-2015 г., като в началото са били 369 986 000 лв., а през 2015 г. достигат 455 453 000 лв. Европейските средства на глава от населението се изменят, като през 2008 г. те са 66,62 лв. на човек, а през 2015 г. – 121 лв. Преките чуждестранни инвестиции за периода надвишават 112 млн. евро, което е малък обем в сравнение с другите общини. Преките чуждестранни инвестиции в нефинансовия сектор варират през периода, като към 2015 г. те достигат 13,7261 млн. евро, докато през 2008 г. те са били на стойност 17,2624 млн. евро. Спрямо предходната година се наблюдава минимално понижение, като през 2014 г. стойността им е 13,7261 млн. евро.

Реализираните нощувки в Ловеч през 2014 г. са 33 933, като през 2010 г. те са 22 895. Броят на леглата спада, като в края на 2014 г. те са 635 срещу 682 легла през 2010 г. През 2010 г. броят на жилищните сгради е 21 245, като спада до 20 308 през 2014 г., което е намаление с 937.

Монтана

Общината се характеризира със сравнително благоприятна среда за бизнес и предприемачество и по-ниски от средните за страната местни данъци и такси. Като цяло, Монтана не променя активно данъчните ставки за бизнеса на данъка върху недвижимите имоти, превозните средства и патентния данък. От 2008 г. насам има минимални промени и те са в посока на намаляване. Оценката за бизнес средата в Монтана е малко над средната за страната.

Броят на регистрираните фирми в Монтана се увеличава за разглеждания период, като в края на 2015 г. те са 2 335, което е повишение с 0,7% спрямо 2008 г. През периода се наблюдава колебание в развитието на показателя произведена продукция, като през 2008 г. стойността му е 600,240 млн. лв, докато през 2015 г. той е 968,719 млн. лв. Намалението е с близо 39,1% за разглеждания период. Отнесен към населението, показате-

Икономическо развитие

лят нараства, като през 2008 г. той е 9 978 лв. на човек при стойност 19 376 лв. през 2015 г. Този факт се обяснява с намалението в броя на населението на общината при запазване на относително същата икономическа конюнктура. Същевременно, нетните приходи от продажби поддържат постоянно равнище, като през 2008 г. стойността е 823,152 млн. лв., а през 2015 г. – 1 389,036 млн. лв., което е повишение в рамките на около 32%. Същевременно, нетните приходи на човек в община Враца през 2008 г. са достигали 13 289 лв., като през 2015 г. се увеличават на 23 783 лв. на човек.

Наблюдава се увеличение на финансовите средства на община Монтана. Държавната субсидия в бюджета на Монтана расте, като през 2015 г. е в размер на 15,046 млн. лв., като се увеличава спрямо 2005 г., когато е 6,949 млн. лв. Държавната субсидия на човек в общината също се покачва, като през 2005 г. тя е 105,36 лв. на глава от населението, а през 2015 г. достига 300,95 лв. Същевременно, данъчните и неданъчните приходи в бюджета от 13,218 млн. лв. през 2015 г. се увеличават спрямо 13,063 млн. лв. през 2008 г. Те също така нарастват и отнесени към населението, като към 2015 г. възлизат на 264,386 лв. на човек при 202 лв. към 31.12.2008 г.

Капиталовите разходи в бюджета намаляват за разглеждания период, като през 2015 г. те са 587 000 лв. спрямо 1 429 392 лв. през 2005 г. Същевременно, капиталовите разходи на човек през 2005 г. са само 21,67 лв., като намаляват до 11,74 лв. на глава от населението. Тези данни намират пряк израз в увеличаването на размера на бюджета на Монтана, който през 2015 г. е на стойност 32,705 млн. лв. при 16,697 млн. лв. през 2005 г. Общите приходи, изразени чрез общинския бюджет на човек през 2015 г. достигат 654 лв. в сравнение с 2005 г., когато са 253 лв.

Стойността на усвоените европейски средства достига 58 444 224 лв. Те се уве-

личават през последните години поради изпълнявания проект за рехабилитация и модернизация на ВИК мрежата. Същевременно се наблюдава постоянен интерес към общината, изразен в привличането на преки чуждестранни инвестиции. Дълготрайните материални активи за разглеждания период са намалели, като през 2008 г. те са били на стойност 307 529 000 лв., а през 2015 г. са в размер на 301 241 000 лв.

Към края на 2015 г. преките чуждестранни инвестиции (ПЧИ) възлизат на 141 633 300 евро в общината, като само за 2014 г. и 2015 г. те са съответно 16 652 900 евро и 16 602 600 евро. Отнасяйки тези данни към броя на населението, се вижда, че за 2008 г. размерът на ПЧИ на човек в Монтана е 329,871 евро на глава от населението и 332,085 евро на човек за 2015 г.

Реализираните нощувки в Ловеч през 2014 г. са 11 784, като през 2010 г. те са 10 626. Броят на леглата спада, като в края на 2014 г. те са 263 срещу 352 легла през 2010 г. През 2010 г. броят на жилищните сгради е 17 912, като спада до 17 359 през 2014 г., което е намаление с 553.

2. Анализ на общинските планове за развитие и интегрираните планове за развитие на градовете от Северозападен регион

Сравнителният анализ на стратегическата рамка за регионално социално-икономическо развитие и пространствено развитие на изследваните градове в Северозападен район – Видин, Враца, Ловеч и Монтана, се осъществява на база разработените съгласно изискванията на законодателството общински планове за развитие на общините и интегрирани планове за градско възстановяване и развитие на градовете за периода 2014-2020 г.

Анализът ще спомогне за извеждане на проблемите в пространственото и регионално развитие на тези средни град-

ски центрове, ще открие възможностите за тяхното развитие и ще бъде направен опит за оценка на съответствието на избраните за въздействие приоритетни области и предвидените за реализация мерки, дейности и проекти с идентифицираните нужди и потребности.

Заедно с основните акценти в икономическото, демографското и социалното развитие на градовете и общините, специално внимание е отделено на особеностите в развитието на селищната мрежа, териториално-урбанистичната структура, инфраструктурното осигуряване, свързаността и достъпността на градовете и прилежащите им територии.

За устойчивия растеж на икономиката във Видин залагат на:

- **Повишаване конкурентоспособността и иновативността** на местната икономика.
- Приоритети, мерки и дейности за **привличане на инвестиции и реализиране на партньорства** в областта на приоритетни области на развитие.
- Приоритети, мерки и дейности за развитие на устойчив **висококачествен регионален туризъм**.

Развитие на **модерно и конкурентоспособно земеделие** на територията на община Враца за ускорено развитие на местната икономика:

- Градска икономика – създаване на благоприятна бизнес среда.
- Развитие на конкурентноспособен аграрен сектор.
- Регионален туристически продукт – инфраструктурно осигуряване и социализация на туристически ресурси, обекти и зони; разработване и пазарна реализация на туристически продукти; маркетинг и реклама.

За повишаване конкурентоспособността на местната икономика в Ловеч залагат на развитие на високотехнологична индустриална база и модерна инфраструктура,

чрез благоприятна бизнес среда за привличане на инвестиции, развитие на предприемачеството – подобряване на състоянието на съществуващата инфраструктура и изграждането на нова такава. Вторият приоритет за подобряване на икономиката е опазване, популяризиране и развитие на културно-историческото наследство и развитие на туризма, както и утвърждаването на град Ловеч като предпочитана туристическа дестинация.

За Монтана динамичното развитие на икономика се основава на знанието и повишаване на административния капацитет. Залага се на самоуправлението и икономическото развитие.

Развитие и модернизация на техническата инфраструктура и градския пейзаж в гр. Монтана ще допринасят, чрез осигуряване на достъпност. В Ловеч широко застъпено е подобряването на състоянието на инфраструктурата и градската среда чрез благоустрояване на физическата среда, подобряване на транспорта и транспортните мрежи, повишаване енергийната ефективност на административните и жилищни сгради, и осигуряване на устойчивост на природни бедствия – почистване и укрепване на речното корито в зоната с публични функции и висока обществена значимост, рехабилитация и облагородяване на прилежащи към реката зелени пространства, превенция на риска от свлачища и срутища на изветрели скални венци. Заложен е основен ремонт/реконструкция/изграждане на подходяща общинска инфраструктура за предоставяне на услуги в общността за възрастни хора, хора с увреждания и за деца – центрове за работа с деца на улицата, кризисни центрове, дневни центрове, консултативни центрове и др. Планът предвижда и подобряване състоянието на инфраструктурата и облика на селата, както и подобряване на инфраструктурата в сектор „Отпадьци“ и опазване на биологичното разнообразие.

Във Враца, за реконструкция и модернизация на техническата и транспортна

Икономическо развитие

инфраструктура, са определени приоритетите като: реконструкция, рехабилитация и изграждане на уличната мрежа и уличното осветление; подобряване на транспорта и транспортните мрежи; решаване на проблемите с паркирането; видеонаблюдение; модернизиране на ВиК мрежи. За балансирано и устойчиво пространствено развитие, качествена среда за обитаване и адекватна инфраструктурно осигуряване е необходимо усъвършенстване на информационната основа за планиране и устройство на територията; разработване и прилагане на устройствени планове и инфраструктурно осигуряване. Опазване на околната среда, ресурсна и енергийна ефективност – стратегическо и програмно осигуряване на опазването на околната среда; опазване на биоразнообразието и защитените територии в община Враца; управление на отпадъците; насърчаване на енергийната ефективност и внедряването на възобновяеми енергийни източници.

Във Видин, за подобряване параметрите на техническата инфраструктура и опазване на околната среда, е заложено изграждане на нова и подобряване състоянието на съществуващата техническа, като и подобряване състоянието на общинската пътна инфраструктура, изработване на нови ПУП, кадастрални и регулационни планове и цифровите им модели. В тази стратегическа цел са заложени: опазване и възстановяване на природните ресурси в общината, саниране на общинския сграден фонд и подобряване параметрите на инфраструктурата за свободното време и спорт.

За повишаване жизнения стандарт и качеството на живот на населението в общинският план на Видин са заложени приоритети, мерки и дейности за подобряване качеството на образованието в общината и развитие на среда, благоприятстваща реализацията на младите хора, развитие на социалните услуги, предоставяни в общността, и социално включване на територията на населените

места в община Видин; повишаване качеството на предоставяните здравни услуги и подобряване на достъпа на населението до обектите на здравната инфраструктура; развитие на културната инфраструктура, както и повишаване на възможностите за заетост на пазара на труда, намаляване на бедността и на риска от социална изолация чрез подобряване на условията за трудова заетост и професионална реализация на всички социални групи в обществото.

Следващата цел с общинския план за развитие на община Враца е развитие на човешкия капитал на общината чрез образование, култура, квалификация и учене през целия живот, социално обслужване на населението и качествено здравеопазване.

Монтана повишава качеството на живот чрез социална интеграция и подобряване екологичните показатели и опазва и промотира природни и културни ценности чрез качествена градска среда.

За Ловеч е възприета т.нар. зона, където има едропанелно жилищно строителство и ниско и средноетажно такова. В Зоната с приоритетен характер се поставя нуждата от рехабилитиране и обновяване на панелните жилищни сгради и въвеждане на мерки за енергийна ефективност, помяна на инсталациите и конструктивно укрепване, подобряване и преоформяне на свободните обществени пространства между блоковете. В Зоната няма културни институции и е необходима нова многофункционална обществено-обслужваща сграда, която да задоволи в максимална степен тези потребности и да подобри качеството на живот в зоната. Обектите на здравеопазването в град Ловеч са концентрирани в Зоната с преобладаващ социален характер. Социалните услуги в зоната се предоставят в сгради и самостоятелни обекти в сгради за предоставяне на социални услуги в общността и в специализирани институции по реда на Закона за социалното подпомагане и правилника за неговото прилагане.

Видин залага и на териториално сътрудничество и кохезия, залагайки на реализация на проекти за подобряване на териториалното сътрудничество в областта на транспорта и логистиката. Териториално сътрудничество в областта на приоритетни икономически дейности (алтернативни видове туризъм, земеделие с акцент върху биологичното земеделие и животновъдството).

Чрез усъвършенстване на административния капацитет и подобряване обслужването на гражданите и бизнеса, създаване на партньорства и обмен на добри практики във Враца се цели повишаване на административния капацитет на администрацията, а качеството на административно обслужване ще се подобри посредством усъвършенстване организацията на работата на общинската администрация и електронно управление.

В Ловеч до развитието на човешкия капитал и осигуряване на добро управление на местно ниво се достига по пътя на осигуряване на възможности за заетост и за повишаване на жизненото равнище и естествено осигуряване на качествени и достъпни обществени услуги, чрез мерки за подобряване управлението на процесите и дейностите в общинската администрация по въвеждане на електронното управление, предоставяне на електронни услуги за гражданите и бизнеса, обучения за служителите, развитие на гъвкава и адаптивна структура на администрацията.

Резултати и изводи

Анализът на социално-икономическите и финансови показатели затвърждава наблюдаваните тенденции на влошаване състоянието на общините и градските центрове в Северозападен район. Това обстоятелство се изразява в намаление на показателя „произведена продукция“ и в четирите изследвани общини. Колебливото движение на нетните приходи от продажби за периода изразяват по-скоро стабилност. Съще-

временно, регистрираните фирми бавно намаляват, като броят им варира между 2000 и 3000 на община. Най-висок остава броят на стопанските агенти във Враца, където са с 1000 повече. Този факт може да бъде обяснен с осезаемо по-високия брой население спрямо другите 3 общини.

И в четирите общини се наблюдава тенденция на влошаване на демографската структура, свързана с намаляване на броя на населението, снижаване на раждаемостта, увеличаване на смъртността и процес на застаряване. Поради това, икономическите показатели, отнесени към броя на населението, показват позитивен тренд, който обаче не кореспондира с реалните условия.

Въпреки че населението бързо намалява, финансовите показатели на общините се подобряват. Наблюдава се трайна тенденция на нарастване на държавната субсидия, собствените приходи и капиталовите разходи в местните бюджети, което намира пряк израз и в увеличаващия се размер на бюджетните средства за разглеждания период.

Привлечените европейски средства основно са насочени към подобряване на градската среда и транспортната достъпност, което обаче не подобрява цялостното социално-икономическо развитие. Прави впечатление, че най-много средства са усвоени в най-големия по брой население град Враца – 151 млн. лв., считано от 2007 г. Същевременно, там са инвестирани и най-голям обем преки чуждестранни инвестиции 610 млн. евро. (2008-2015 г.). Останалите 3 общини се характеризират със значително по-скромни европейски финансов ресурс (между 50 и 120 млн. лв.) и преки чуждестранни инвестиции (100-200 млн. евро).

Направените инвестиции не променят съществено икономическата конюнктура и социално-икономическите условия, като продължава процесът на миграция и намаляване на населението, както и поддържането на регионалните стопанства предимно от малки и средни фирми.

Икономическо развитие

Общинските планове за развитие и интегрираните планове за градско възстановяване и развитие на Видин, Враца, Ловеч и Монтана съчетават политики и инструменти и обединяват разнородни участници за тяхното съвместно изпълнение, като допринасят за реализация на визията и стратегията за развитие на съответната територия на общините и градовете. Задават се конкретни цели и приоритети на местното развитие, определени на основата на извършените проблемни анализи в стратегическите документи.

Анализите показват, че изследваните градове не изпълняват в задоволителна степен своите основни функции, свързани с предлагането на подходящи условия за работа, живеене и отгих, основно поради неблагоприятните тенденции в тяхното демографско развитие, влошените характеристики на техническата инфраструктура и един много важен фактор с изключително неблагоприятно въздействие: дефицит на работна сила с адекватна степен на образование и подходяща квалификация.

Относителната близост на изследваните градове до град София същевременно спомага и ограничава тяхното социално-икономическо развитие. Липсата на формиран икономически център, по-голям от 100 000 души, създава неблагоприятни условия за развитие на района и посочените общини. Ограничение пред развитието е също така незадоволителното ниво на сътрудничество, липсата на интеграционна и комуникационна мрежа между отделните изследвани общински центрове.

Сравнителният анализ на стратегическата рамка за развитие на изследваните градове очаквано и логично потвърждава съответствието между предвижданията за регионалното социално-икономическо развитие и неговата пространствена проекция. Наблюдава се съответствие на предвидените интервенции в актуалните стратегически планове и програмни документи,

касаещи регионалното и пространствено развитие на изследваните градове и обективните тенденции и перспективи за тяхното развитие, включително и реалистичността и изпълнимостта на планираните мерки, дейности и конкретни проекти.

Интегрираните планове за градско възстановяване и развитие (ИПГВР) за изследваните градове се концентрират върху територията на обособени зони за въздействие, като в същото време включват ясно планиране на инвестициите с времеви график и източник на финансиране, осигурявайки по този начин приоритизиране на нуждите. В тази връзка, ИПГВР се явява един от основните финансови инструменти за реализиране на целите и приоритетите на общинските планове за развитие.

Характерно за всички градове е, че инвестициите се ориентират към дейности за подобряване на общинската образователна и социална инфраструктура, развитие на спортната инфраструктура, с оглед осигуряване на възможности за физическа активност и социално включване; осигуряване на възможности за активно участие в социалния живот и подобряване качеството на културните услуги чрез инвестиции в културна инфраструктура; енергийна ефективност на многофамилни жилищни сгради и административни сгради на държавната и общинска администрация.

Съществена подкрепа за осигуряване на растеж е насочена за регенерация и обновяване на стари промишлени зони в градовете чрез инвестиции в зони с потенциал за икономическо развитие. Тези инвестиции включват и функционалните връзки със съседни населени места, които представляват част от системата на обществения градски транспорт. С финансов инженеринг изцяло или частично се предвижда да се финансират инвестиции в спортна инфраструктура, енергийна ефективност в жилищни сгради, културна инфраструктура, както и зоните с потенциал за ико-

номическо развитие и интегриран градски транспорт.

Положителна оценка заслужава обвързването на отделните проекти и планирани дейности и търсенето на синергичен ефект от тяхната реализация. Предлагат се мерки и проекти в приоритетни области като подкрепа за местната икономика и създаване на по-благоприятна бизнес-среда, насърчаване на аграрния сектор, туризма, подобряване на достъпа до образование, здравеопазване, социални и публични услуги.

Индикативният бюджет на програмите за реализация на общинските планове за развитие на четирите града-общински центрове е между 150 949 хил. лв. за Видин и 814 963 хил. лв. за Враца. За община Ловеч индикативният бюджет е в размер на 521 002 хил. лв., а за община Монтана към м. декември 2016 г. няма информация за изготвен общински план за развитие.

Таблица 1. Стойности на индикативни бюджети за реализация на общинските планове за развитие и интегрираните планове за градско възстановяване и развитие на изследваните градове в Северозападен район

Градове – общински центрове	Индикативен бюджет за реализация на ОПР (хил.лв.)	Индикативен бюджет за реализация на ИПГВР (хил.лв.)
ВИДИН	150 949	126 509
ВРАЦА	814 963	582 989
ЛОВЕЧ	521 002	495 004
МОНТАНА	-	275 100

Източник: Общински планове за развитие и интегрирани планове за градско възстановяване и развитие за периода 2014-2020 г.

С оглед на териториалните ограничения на планираните интервенции за ИПГВР в установените зони за въздействие, индикативните бюджети за предвидените проекти и дейности са с по-ниски стойности спрямо планираните финансови ресурси по програмите за реализация на общинските планове за развитие. Най-нисък сред изследваните градове е бюджетът за град Видин – 126 509 хил. лв., а най-висок за град Враца – 582 989 хил.

лв. Междинни стойности имат индикативните бюджети за град Монтана – 275 100 хил. лв. и за град Ловеч – 495 004 хил. лв.

Прави впечатление, че в някои от приоритетните области за развитие, напр. интервенции в инфраструктура – техническа, образователна, социална и културна, са планирани значителен брой мащабни проекти, които трудно биха се реализирали, предвид ограничения времеви, финансови и експертен ресурс, както и липсата на практически опит от страна на местната власт да организира и координира подготовката, възлагането, организацията и контрола по изпълнението на проектите. Това е особено силно изразено за община Враца, планираните необходими финансови ресурси за реализация на общинския план за развитие е 814 963 хил.лв., като половината от бюджета е предвиден за проекти за подобряване на пространственото развитие и градската среда на обитаване.

В същото време, ресурсите за подобряване на квалификацията и за обучение на административния и експертен капацитет в почти всички планове са с нисък относителен дял спрямо общия индикативен бюджет. Наличието на подготвени специалисти оказва решаващо влияние върху успешното реализиране на всички планирани инициативи и съответно подценяването на този момент би поставило под съмнение администрирането и изпълнението на проектите.

Цитирани източници:

Годишен доклад за наблюдение на изпълнението на Регионалния план за развитие на Северозападен район (2014-2020) за 2015 г.

(Godishen doklad za nablyudenie na izpalnenieto na Regionalnia plan za razvitie na Severozapaden rayon (2014-2020) za 2015 g.)

Регионален план за развитие на Северозападен район 2014-2020.

(Regionalen plan za razvitie na Severozapaden rayon 2014-2020)